

EMANCIPAREA ȚIGANILOR ȘI PROGRAMUL LEGISLATIV AL GUVERNULUI PROVIZORIU DIN 1848*

VENERA ACHIM

Desființarea robiei a fost una dintre ideile importante ale generației pașoptiste. De la începutul deceniului al cincilea al secolului al XIX-lea, când au intrat în viața publică, și până la revoluția de la 1848, intelectualii și ideologii vremii, elita politică românească liberală și conservatoare s-au întrebat ce se poate face cu acest imens corp social reprezentat de robi (țigani).

Robia era o instituție juridică și socială care venea din istorie și Principatele Române au intrat în modernitate cu această mare problemă¹. Robii (țigani) formau aproximativ 7% din populația țării: pe la 1830 în cele două principate existau aproximativ 200 000 de robi țigani, în total, pe cele trei categorii (țigani ai statului, ai mănăstirilor și ai particularilor), numărul lor ajungând, la sfârșitul deceniului al șaselea, la cca 250 000².

Așa cum arată sursele contemporane, se pare că, în termeni economici, în cazul celor mai multe gospodării boierești posesiunea de robi nu mai era rentabilă³, dar clasa proprietarilor de robi nu voia să renunțe la aceste bunuri mișcătoare.

Robii statului au fost eliberați și transformați în oameni liberi printr-o singură măsură legislativă, adoptată în 1843 în Țara Românească și în 1844 în Moldova. La fel, biserica a fost obligată să renunțe la robii ei pentru că statul i-a eliberat prin lege, în 1844 în Moldova și în 1847 în Țara Românească. Rămânea însă cea de-a treia categorie de țigani robi, aflați în proprietatea particularilor – fie ei boieri, funcționari, medici, militari, chiar unii dintre străinii ajunși în principate.

Revoluția de la 1848 în Principatele Române a avut și această sarcină importantă: dezrobirea țăganilor aflați în proprietatea particularilor. Dacă în Moldova desființarea robiei a rămas doar un deziderat, un punct în programul revoluționar,

* Lucrare realizată în cadrul proiectului de cercetare *Problema țăganilor în România în secolul al XIX-lea. Instituția robiei, mișcarea aboliționistă și emanciparea țăganilor* (director dr. Viorel Achim), proiect finanțat de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior, contract nr. 183/2007.

¹ Despre robia țăganilor în Principatele Române în epoca modernă, v. îndeosebi Viorel Achim, *Țigani în istoria României*, București, 1998, p. 76 și urm.

² Pentru evoluția numerică a populației țigane, Venera Achim, *Statistica țăganilor în Principatele Române în perioada 1830–1860*, în „Revista istorică”, XIV, 2005, nr. 5–6, p. 97–122.

³ Un caz de acest fel, în Alexandru Russo, *Scrieri*, ed. Petre V. Haneș, București, 1908, p. 154–158.

*Dorințele Partidei Naționale în Moldova*⁴, în Țara Românească revoluția a și pus în practică această idee. Ceea ce au făcut revoluționarii francezi la 1848, când au desființat complet sclavia din coloniile Republicii Franceze, au făcut și revoluționarii munteni; lichidarea completă a robiei s-a numărat între prioritățile sociale ale revoluției române, alături de emanciparea clăcașilor.

Nu există o statistică a robilor particularilor din Țara Românească la 1848, dar știm că în 1856, când domnitorul Barbu Știrbei a validat *Legiuirea pentru emanciparea tuturor Țiganilor din Prințipatul Țării Românești*⁵, ultima din șirul legilor de dezrobire a Țiganilor, ei erau în număr de aproximativ 50 000. Este o situație aparent ciudată, dar în 1848 administrația centrală a Țării Românești nu avea o evidență clară a Țiganilor robi particulari. Prin tradiție, ei nu erau înregistrați în catagrafiile generale și nici nu existau, în acel timp, acte de identitate. Această situație a permis la 1848 unor boieri să își ascundă robii, unor Țigani să dispară fără să poată fi urmăriți de autorități și, foarte probabil, unii dintre robii Țigani nici nu au aflat că au fost dezrobiți.

Din tot ce a însemnat problema Țiganilor în revoluția de la 1848 din Țara Românească, în studiul de față ne vom referi la două aspecte: 1) legislația de emancipare; 2) punerea în practică a acestei legislații, insistând asupra activității Comisiei de eliberare a robilor.

Legislația de bază privitoare la Țigani înseamnă de fapt punctul 14 al programului revoluționar, cuprins în *Proclamația de la Izlaz*⁶, care instituie *dezrobirea Țiganilor prin despăgubire*. Din întreaga discuție care a avut loc în anii '40 în legătură cu dezrobirea Țiganilor, revoluția a ales ideea, predominantă în epocă, nu doar a eliberării Țiganilor și transformării lor în oameni liberi, ci și a despăgubirii foștilor proprietari („cei ce au suferit până acum rușinea păcatului de a avea robi sunt iertați de poporul român, iar patria, ca o mamă bună, din vistieria sa va despăgubi pe oricine va reclama că a avut pagubă din această faptă creștinească”). Precizarea cuprinsă în *Proclamație*: „Poporul român leapădă de la sine neomenia și rușinea de a ține robi și declară libertatea Țiganilor celor particulari”, demonstrează clar evoluția produsă în mentalitatea societății românești, în mai puțin de o generație, de la introducerea *Regulamentului organic* în 1831 până la revoluția de la 1848, adică de la acceptarea robiei ca un dat natural la identificarea ei cu barbaria.

După ce, la 14 iunie 1848, guvernul provizoriu a preluat puterea, la 26 iunie 1848 a fost dată *Proclamațiunea nr. 118*⁷, privitoare la eliberarea Țiganilor. *Proclamațiunea*

⁴ *Dorințele Partidei Naționale în Moldova*, Cernăuți, 1848, punctul IV: „a se desființa robia de pe pământul românesc cu despăgubirea numai a celor ce ar cere-o”; Cornelia Bodea, *1848 la români*, vol. I, București, 1982, p. 661; Dan Berindei, *Programul intern al revoluției române din 1848–1849*, în vol. *Revoluția de la 1848 în Țările Române. Culegere de studii*, București, 1974, p. 49.

⁵ „Buletinul oficial”, 13 februarie 1856, nr. 13, p. 49.

⁶ Cornelia Bodea, *1848 la români*, vol. I, p. 536–537.

⁷ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, vol. II, București, 1902, doc. 578, p. 105–106.

este mai mult decât un decret. Este un act cuprinzător, în sensul că ea concentrează toată problematica țiganilor și discuțiile în jurul acestei chestiuni în momentul respectiv. Are în vedere nu numai emanciparea, ci și situația socială și problemele juridice ce ar putea apărea la o transformare atât de bruscă a statutului acestor oameni. Astfel, *Proclamațiunea* vorbește despre dezrobirea țiganilor: „timpii de robie au trecut și țiganii astăzi sunt frații noștri”; „guvernul provizoriu, în puterea jurământului făcut pe Câmpul Libertății (Câmpul Filaret) îi declară liberi prin voința poporului român”. Cu toată această afirmație tranșantă, țiganii nu au fost eliberați imediat. Pentru a evita haosul economic în țară și vagabondajul, s-a stabilit că o perioadă, până la 10 iulie, țiganii vor rămâne la foștii proprietari și la vechile îndeletniciri („să urmeze toți țiganii a sluji tot pe la casele stăpânilor lor”). În cel mai scurt timp, proprietarii care nu renunțau la despăgubire aveau să primească bilete de despăgubire, iar țiganii robi *cărți de slobozenie* sau *bileturi de desrobire*. Un astfel de formular se voia a fi un fel de carte de identitate: erau precizate data emiterii, numele și vârsta robului țigan, numele fostului proprietar; în plus se făcea mențiunea că respectivul „se liberează potrivit principiilor Constituției țării, și intră de acum înainte în clasa locuitorilor liberi ai Țării Românești”⁸.

Existența unei perioade intermediare între data apariției decretului și cea a punerii în practică a prevederilor sale era necesară nu numai țiganilor (pentru „a-și căuta din vreme slujbă cu simbrie, ca să nu rămâie toți de odată pe drumuri și fără pâne”), ci și proprietarilor lor („cerând și dreptatea să nu rămâie și stăpânii lor de odată fără slugi”), economia gospodăriilor boierești depinzând, în unele situații, de munca robilor.

Pentru despăgubirea foștilor proprietari nu se fixează o sumă, aceasta urmând să fie stabilită și plătită după deschiderea Adunării Obștești. Se face însă apel la „patriotismul și dragostea pentru dreptate și frăție” a proprietarilor pentru a renunța la despăgubire și, după ce sunt amintiți cei care își eliberaseră robii fără a pretinde vreo compensație, guvernul „invită pe toți aceia ce mai au robi a urma și ei această frumoasă și creștinească pildă”⁹. Pentru cei ce nu vor renunța la despăgubire („acea ce-i va erta cugetul să ia bani pe suflet de om”), se cer acte doveditoare privind robii eliberați.

Actul guvernului provizoriu menționează și desființarea bătaii (era și acesta un obiectiv în programul general al revoluției)¹⁰; se prevede chiar pierderea dreptului la despăgubire pentru cei ce-și maltratează robii.

⁸ *Ibidem*, vol. III, doc. 1209, p. 112.

⁹ Campania de convingere a proprietarilor să renunțe la despăgubire începuse anterior publicării decretului de dezrobire; de exemplu, ziarul „Pruncul român”, 24 iunie 1848, nr. 5, după ce aducea tuturor la cunoștință eliberarea fără despăgubire a robilor lui Nicolae Rosetti din Câmpulung („a liberat pe toți țiganii dumisale, dăruind fiecăruia câte șapte sfașihi”), adăuga: „Nădăjduim că cei mai mulți, înțelegând că într-o țară liberă este o pată rușinoasă pentru oricare cetățean a avea robi, nu vor aștepta despăgubirea făgăduită prin Constituție, ci vor libera îndată pe robii lor, fără a pretinde ceva din partea statului pentru o faptă nobilă, pentru o jertfă, a cărei răsplată o vor găsi în conștiința lor, în iubirea lor de patrie”. Ziarul va publica și ulterior numele celor ce își eliberau robii fără a cere despăgubire.

¹⁰ Desființarea pedepsei cu bătaia și a pedepsei cu moartea se decretaseră în 14 iunie 1848; „Monitorul român”, 1, 19 iunie 1848, nr. 1, p. 2.

Găsim deci, sintetizate în *Proclamațiunea* din 26 iunie 1848, toate ideile discutate în anii '30–'40 ai secolului al XIX-lea în jurul chestiunii țiganilor. În plus, *Proclamațiunea* a creat o comisie, ce urma să se ocupe de aplicarea acestor hotărâri. Comisia pentru liberarea robilor (acesta era numele ei), era formată din trei membri: Cezar Bolliac, Petrache Poenaru și Ioasaf Znogoveanu, egumenul mănăstirii Snagov. Nu sunt foarte clare condițiile în care Petrache Poenaru a ajuns membru al comisiei¹¹, ceilalți doi erau însă cunoscuți pentru activitatea lor aboliționistă și ei se vor implica în rezolvarea chestiunii țigănești și în anii care au urmat revoluției de la 1848.

Activitatea propriu-zisă a comisiei urma să înceapă pe 28 iulie. Pe fondul desfășurării revoluției, lucrurile s-au precipitat. În 8 iulie comisia a publicat primul său act¹², anunțând începerea activității pentru 10 iulie. Din acest moment, comisia a fost cea care a coordonat întreaga acțiune de eliberare a țiganilor: a elaborat procedura de desfășurare a eliberării și bugetul necesar, a dat dispozițiile necesare pentru tipărirea formularelor, a fixat la două luni termenul de prezentare a actelor doveditoare pentru cei ce doreau să primească despăgubire pentru robii emancipați¹³, a primit aceste documente și a eliberat adeverințele corespunzătoare, a comunicat cu Departamentul Treburilor din Lăuntru, cu poliția și cu administrațiile județelor, a primit și rezolvat plângeri și reclamații. A fost o activitate remarcabilă, având în vedere personalul foarte redus și condițiile excepționale în care s-a lucrat.

Procedura stabilită de Comisie, deși teoretic simplă, a fost aproape imposibil de pus în practică. Fiecare proprietar de robi și fiecare rob urmau să se prezinte în fața Comisiei, cu actele necesare, pentru obținerea adeverințelor de despăgubire sau a biletelor de dezrobire. Această exigență a îngreunat mult procesul. Și chiar dacă, în unele cazuri, se permitea celor interesați să apeleze la împuterniciți sau să se adreseze administrațiilor locale, acestea urmând să înainteze actele către cei în drept, s-au primit, atât la Comisie, cât și la Departamentul Treburilor din Lăuntru, diferite plângeri din partea unor posesori de robi din județe mai depărtate de București: distanța, timpul pierdut și banii necesari fac aproape imposibilă deplasarea în capitală. Sunt apoi văduvele și bătrânii neputincioși care au unul sau doi robi – nu pot veni sau, venind, cheltuiesc mai mult decât au de luat pentru despăgubire. Există și proprietari care nu pot dovedi cu acte că au avut robi, fiindcă cei mai mulți dintre aceștia le-au rămas în familie, de generații, și acești proprietari nu văd altă rezolvare

¹¹ Cornelia Bodea, *Un precursor al României moderne – Petrache Poenaru*, în „Memoriile Secției de științe istorice și arheologie”, s. IV, t. XXIV, 1999, p. 81–96.

¹² *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, doc. 763, p. 345.

¹³ „... dar fiindcă așteptarea pentru înfățișarea documentelor ce se cer nu se poate prelungi nemărginit [...] pentru înfățișarea documentelor spre a se slobozi foștilor posesori bileturi de despăgubire, se dă un termen de două luni din ziua acestei publicații ca oricine [...] să-și înfățișeze la comisie documentele [...]. Iar în urma acestui termen de două luni, care este îndestul și pentru acele persoane ce se află peste graniță, oricare din foștii posesori de țigani nu se va fi arătat cu cerere de despăgubire, se va cunoaște că se leapădă de asemenea cerere.”; *Publicațiunea no. 7 a Comisiunii pentru liberarea robilor*; *ibidem*, doc. 848, p. 439.

a situației lor decât delegarea unui funcționar, care să constate la fața locului existența robilor. Soluția propusă de minister, de a-și obține actele doveditoare în justiție, presupunea de asemenea mult timp pierdut și cheltuială¹⁴.

După numai zece zile de funcționare, Comisia pentru liberarea robilor se vedea obligată să-și reorganizeze activitatea. Pentru că numărul celor ce se prezentau spre a-și dobândi libertatea era foarte mare, se cerea ministrului de Interne N. Golescu, în 20 iulie 1848, să dea ordin ca biletele de dezrobire să fie eliberate și de administrațiile și sub-administrațiile din județe, adevărurile de despăgubire urmând să fie completate ulterior de comisii. În acest fel capitala nu va fi atât de aglomerată și, în plus, va putea fi respectat termenul de două luni stabilit pentru primirea cererilor de despăgubire și la 7 septembrie întreaga acțiune va fi încheiată. Comisia se obliga să înzestreze administrațiile locale cu câte 2 000 de formulare și registrele necesare, astfel încât acțiunea să se desfășoare legal, să nu existe nicio diferență între activitatea acestora și cea a comisiei. Însă la 28 iulie formularele încă nu fuseseră împărțite și ministrul de Interne atenționa comisia că „după o asemenea întârziere a pornirii hârtiilor pe la județe, termenul de 7 septembrie, hotărât pentru încheierea registrului, se socotește acum foarte scurt și neîndestulător”. Comisia însă își schimbă atitudinea. Pentru că eliberase mai bine de 10 000 de bilete de dezrobire, socotea că poate face față restului de solicitări și administrațiilor locale le rămânea sarcina de a întocmi doar listele de proprietari ce cer despăgubire, cu numărul robilor deținuți de aceștia, după indicațiile primite. Se socotea că în acest fel erau rezolvate și plângerile posesorilor de robi ce nu se puteau deplasa la București – listele lor de robi ajungeau la comisie prin intermediul administrației județului. Ministerul Treburilor din Lăuntru insista ca autoritățile locale să fie implicate în eliberarea biletelor de dezrobire („venirea aici în Capitală a tuturor foștilor robi [...] o socotește de o mare anevoință [...] și amenințătoare de neorânduie ce poate să producă sloboda preumblare prin țară a unui atât de însemnător număr de oameni”), dar comisia și-a menținut hotărârea de a elibera singură aceste înscrisuri¹⁵.

În timp, Comisia pentru liberarea robilor s-a confruntat și cu alte greutăți. Pe plan local s-au produs multe evenimente neprevăzute. Aceasta pentru că, în condițiile desfășurării revoluției, era aproape imposibil de coordonat și controlat mișcarea câtorva zeci de mii de oameni, cei mai mulți nemulțumiți de ceea ce se întâmpla: robii de întârzierea punerii în aplicare a hotărârii guvernului provizoriu de emancipare a lor, proprietarii de însăși acțiunea de dezrobire sau doar de nevoia actelor pentru obținerea despăgubirii și de amânarea plății după deschiderea Adunării Obștești, și unii și alții de necesitatea prezentării în fața Comisiei, la București. Stabilirea unui termen de două luni pentru depunerea actelor de către posesorii de

¹⁴ Pentru câteva cazuri particulare, *ibidem*, vol. III, doc. 1333, p. 261, doc. 1421, p. 361, doc. 1429, p. 379, doc. 1530, p. 528, doc. 1563, p. 569–570.

¹⁵ Corespondența pe această temă între Comisia pentru liberarea robilor și Ministerul Treburilor din Lăuntru, *ibidem*, vol. II, doc. 1007, p. 634–635, vol. III, doc. 1125, p. 2–3, doc. 1167, p. 61.

robi și condiția obținerii înscrisurilor doveditoare nu au scăzut tensiunea socială. S-au produs numeroase tulburări și s-au declanșat conflicte deschise între proprietari și robi. Rapoartele poliției și presa vremii cuprind numeroase cazuri de abuzuri. Unii dintre proprietari își acuză, pe nedrept, foștii robi de furturi din avutul lor, de stricăciuni, îi izgonesc și pun stăpânire pe bunurile lor, îi urmăresc și îi pedepsesc aspru sau, dimpotrivă, le distrug cărțile de slobozenie și nu le dau voie să plece. Este, credem, semnificativ și neobișnuit faptul că însuși șeful poliției din București, Mărgărit Moșoiu, îi cerea ministrului de Interne să aprobe măsuri severe împotriva proprietarilor care își șicanau foștii robi¹⁶.

Au existat grupuri de țigani pe care foștii stăpâni doreau să-i păstreze „în lucrare cu plată”. A fost acesta cazul țiganilor lui Nicolae Băleanu, din Dâmbovița, lucrători la fabrica de postav. Proprietarul a încercat să profite de interdicția de strămutare și vagabondaj, dar foștii robi au refuzat hotărât să mai rămână, sub pretext „ca să mai răsufle din maltratația ce au avut în robia lor”¹⁷.

Comisia „s-a văzut năpădită de o mulțime de țigani, atât din capitală cât și de prin județe”. Mișcarea țiganilor amenința să se generalizeze, antrenând acum în violențe de tot felul nu numai pe robii particularilor, ci și pe țiganii foști ai statului și mănăstirești, dezrobiți în 1843 și 1847. Unii nu mai ajung în București, ci „reinventează” nomadismul, pe care se părea că administrația îl rezolvase în anii '30-'40. Este aceasta reluarea libertății de mișcare, atât de prezentă la populația țigănească, ce apare în actele vremii ca vagabondaj. S-a făcut apel la poliția din București și la administrațiile locale pentru a-i obliga pe țigani să rămână pe loc, „nestrămutați de pe la orașele sau satele unde acum ei se află așezați” și să se ocupe mai departe cu meseriile lor. Aceeași situație era în toate județele țării. Cele mai grave tulburări s-au produs în județele Vâlcea, Dolj, Vlașca, Mehedinți, Dâmbovița. În fața acestor provocări, poliția și administrația s-au dovedit neputincioase¹⁸.

Pentru a da un exemplu: în 18 iulie comisarul de Dolj informa guvernul provizoriu că „tot orașul Craiova este turburat”; iar administratorul aceluiași județ cerea ajutorul Ministerului Treburilor din Lăuntru al țării: ce poate el să facă pentru a-i opri pe țiganii, acum liberi, să vagabondeze? Răspunsul ministrului, prin naivitatea lui,

¹⁶ Rapoartele nr. 7225 și 7226 ale șefului Poliției Capitalei către Ministerul Treburilor din Lăuntru al Țării Românești, *ibidem*, vol. II, doc. 1088, p. 727, doc. 1089, p. 728.

¹⁷ *Raportul no 4685 al Administrațiunii de Dâmbovița către Ministerul Treburilor din Lăuntru, ibidem*, vol. III, doc. 1191, p. 89.

¹⁸ Menționăm doar una dintre circularele de atenționare ale Ministerului Treburilor din Lăuntru către administrațiile județelor: „... această clasă de oameni [țiganii] s-au pus într-o obștească mișcare cu nădejde nu numai cei liberați ai particularilor, dar chiar dajnicii statului și cei ce au fost ai mănăstirilor că, dobândindu-și voie de strămutare, vor ajunge iarăși la cea dintâi a lor neregulată viețuire, preumblându-se din loc în loc, fără să li se știe adevărata lor locuință.”; *ibidem*, doc. 1218, p. 142–143. Rapoartele venite din județe sunt alarmante și dovedesc neputința autorităților; *ibidem*, vol. II, doc. 966, p. 578–580, doc. 976, p. 590–591, doc. 1006, p. 633–634, vol. III, doc. 1168, p. 62, doc. 1191, p. 89, doc. 1304, p. 234–235 ș.a.

dovedea aceeași neputință: „să se îndemne a intra la stăpâni sau a se apuca de alte îndeletniciri, după osebitele meserii ce vor fi având”.

În județul Dolj rezistența proprietarilor la dezrobire a fost atât de hotărâtă, încât la mijlocul lunii august cei mai mulți dintre țigani încă nu erau liberi. Rapoartele administrației județene vorbesc despre emancipații ce „își pretindeau libertatea ce de atâtea ori li s-a făgăduit”, despre „posesorii lor, stăpâniți de mârșavul egoism”, care „se împotriveau cu toată tăria” și despre „țipetele emancipaților, care erau băgați din nou în fiare și suferiau bătăi; chiar și în poliție s-au găsit emancipați osândiți pentru că nu voiau a reprimi jugul de cari scăpaseră odată”¹⁹.

Administrația județului Dolj a cerut Departamentului din Lăuntru „a face grabnică punere la cale” pentru înființarea și în Craiova a unei comisii pentru dezrobirea țiganilor. Ea era necesară pentru oprirea a „nenumărate neorânduiri vătămătoare liniștei publice, atât din partea emancipaților, care doriau a se bucura de dreptul libertății, cât și din partea posesorilor lor, care se împotriveau a-i lăsa liberi și a le da tot de odată și lucrurile ce au fost ale acelora”²⁰. Înaintată Comisiei de eliberare din București, cererea a fost respinsă. În răspuns se arăta că fuseseră deja eliberate în jur de 20 000 de bilete de dezrobire, numărul solicitanților țigani era deci în scădere și înființarea a încă unei comisii nu ar fi făcut decât să creeze confuzie și dezordine: „acum numărul bileturilor slobozite se află înaintat până la două-zeci de mii, și fiind-că se socotește că aceia care au a mai primi bilete poate să fie și plecați de pe afară ca să vie în Capitală, Comisia socotește că s-ar pricinui acestora o mai mare trepădare dacă s-ar îndatora a se întoarce de aici, ca să stăruască pe la orașele de prin județe, spre a-și lua de acolo bileturile lor”. Referitor la listele de despăgubire a foștilor proprietari, acestea se întocmeau mai departe și la administrațiile locale²¹.

Administrația din Dolj, susținută de Departamentul Treburilor din Lăuntru, a revenit în câteva rânduri cu cererea de a se înființa o comisie de eliberare a țiganilor la Craiova, propunând chiar ca aceasta să rezolve toate cazurile din cele cinci județe de dincolo de Olt²². În 31 august 1848, prin decret al Locotenenței domnești, se înființează „comisia deosebită pentru liberarea țiganilor” din „România-mică” cu sediul la Craiova, cu aceleași atribuții ca și comisia centrală, membrii săi fiind numiți, prin același decret, Dimitrie Filișanu, Cnezul și Grigorie Bengescu. De îndeplinirea prevederilor decretului și instruirea membrilor comisiei era direct răspunzător ministrul de Interne²³.

¹⁹ Adresa no 4382 a Administrațiunii de Dolj către Ministerul Treburilor din Lăuntru, *ibidem*, vol. III, doc. 1504, p. 481.

²⁰ Raportul no 4185 al Administrațiunii de Dolj către Ministerul Treburilor din Lăuntru, *ibidem*, doc. 1374, p. 307–308.

²¹ Adresa no 20 a Comisiei pentru liberarea robilor către Ministerul Treburilor din Lăuntru, *ibidem*, doc. 1390, p. 330.

²² *Ibidem*, doc. 1594, p. 605–606, doc. 1657, p. 698.

²³ Decretul no 501 al Locotenenței Domnești a Țării Românești, *ibidem*, vol. IV, 1903, doc. 1715, p. 2.

Pe lângă toate aceste dezordini pricinuite de aplicarea *Proclamațiunii nr. 118* din 26 iunie 1848 a guvernului provizoriu, au existat și episoade „luminoase” în acțiunea de normalizare a societății românești.

Campania menită să explice pe înțelesul tuturor noua Constituție a țării s-a desfășurat cu succes. Este vorba de articole de presă, broșuri și chiar de completarea unor chestionare. Prevederea privind dezrobirea țăganilor prin despăgubire era prezentă în toate aceste materiale. Prezentată mai simplu („Robi să nu mai fie pe pământul țării; cei ce au mai rămas pe la boieri să se cumpere de Vistierie și să rămâie slobozi”) sau mai complex²⁴, întrunise aprobarea majorității populației. Pentru a vedea care a fost reacția populației, redăm cuvintele unui sătean la auzul explicației: „asta îmi place, căci ajunsese treaba de vindea un țigan mai ieftin decât un cal de saca boieresc!”²⁵

Au existat și boieri, e adevărat, puțini la număr, care și-au eliberat imediat robii, fără să pretindă despăgubiri din partea statului. Și mai puțini au fost cei care au dat foștilor robi o mică sumă de bani. Cei mai mulți, am văzut, au tergiversat aplicarea legii până când nu au mai fost obligați să o respecte.

Înfrângerea revoluției, în septembrie 1848, și instaurarea căimăcămiei lui Constantin Cantacuzino a însemnat însă readucerea țăganilor dezrobiți în vară la condiția pe care o avuseseră înainte de evenimente. Decretul nr. 184 din 28 septembrie 1848²⁶, semnat de Fuad Efendi și C. Cantacuzino, prevedea că: „toate acturile slobozite în vremea revoluției, în privința țăganilor particularilor, rămân desființate și că biletele slobozite fiecăruia din acei țigani, de la 11 iunie din urmă până la 13 septembrie curgător, să se ia înapoi și să se desființeze [...], că condiția țăganilor particularilor trebuie să rămâie în starea ce au fost mai înaintea evenimentelor de la 11 iunie”. Erau exceptate numai cazurile de dezrobire înfăptuite de bunăvoie de proprietarii de robi. Se menționa că rămân valabile măsurile din 1832, 1843 și 1847 referitoare la „treptata liberare a acestei clase de oameni”, ele trebuind „să-și aibă iarăși a lor putere și să fie puse în lucrare întru toate întocmai”, și faptul că proprietarii sunt obligați „să trateze pe țigani după legile iubirii de oameni și asemănat cu dispozițiile *Regulamentului organic*”. Decretul din 28 septembrie a fost urmat de circulare ale Departamentului din Lăuntru către poliția din București și cârmuirile din județe. Li se cerea acestora să ia măsuri ca toți țăganii strămutați să se întoarcă „la locul și datoria lor”, să fie recuperate și trimise departamentului biletele de dezrobire. În cazul țăganilor ce nu se vor supune, urmau să fie luate măsurile polițienești adecvate²⁷.

²⁴ *Constituția explicată de C. Brezoianu, ibidem*, vol. II, doc. 838, p. 431; *Constituția explicată într-o școală de sat*, în „Popolul suveran”, 12 iulie – 11 septembrie 1848, nr. 12–26; Ioan Pașu, *O scurtă cuvântare spre deslușirea tinerei Constituții a României în înțelesul popular țesută*, București, 1848.

²⁵ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, doc. 1114, p. 768.

²⁶ *Ibidem*, vol. IV, doc. 2116, p. 572.

²⁷ *Circulara no 594–611 a Departamentului Trebilor din Lăuntru către Poliția din București și către cârmuirile din județe, ibidem*, doc. 2182, p. 697.

Din ceea ce am prezentat credem că rezultă locul important pe care emanciparea țiganilor l-a ocupat pe agenda revoluției de la 1848 în Țara Românească.

Emanciparea definitivă a ultimei categorii de robi se va face, mai târziu, în 1855 și 1856 în Moldova și Țara Românească, în cu totul alte circumstanțe politice, tot prin despăgubire, cu o procedură puțin diferită de cea de la 1848, dar cu o logistică incomparabil mai bună și cu un mecanism de despăgubire foarte practic și modern: obligațiunile pe care statul le emite acum, pentru prima oară în istoria noastră financiară, pentru despăgubirea foștilor proprietari de robi²⁸. Ceea ce este relevant pentru succesul mișcării aboliționiste la noi este faptul că acum nu mai există rezistență la emancipare. Între 1848 și 1856 nu numai opinia publică, ci și proprietarii de robi au ajuns să vadă altfel această chestiune.

THE EMANCIPATION OF THE GYPSIES AND THE LEGISLATIVE PROGRAM OF THE PROVISORY GOVERNMENT OF 1848

Abstract

The abolishment of slavery was one of the core ideas of the 1848 revolutionaries. From the beginning of the fifth decade of the nineteenth century, when they entered the public stage, and until the Revolution of 1848, the intellectuals and the ideologists of the time, as well as the liberal and conservative Romanian political élite never stopped addressing the question of the large social category made up by the (Gypsy) slaves. The slaves owned by the State and by monasteries were freed through legislative measures adopted in Wallachia in 1843 and 1847, and in Moldavia in 1844. The emancipation of the slaves held by private owners counted among the major goals of the Revolution of 1848. The abolishment of slavery remained a desideratum in Moldavia, whereas in Wallachia it was put into practice as one of the major objectives of the Revolution, together with the emancipation of serfs.

The present paper addresses the legislation for the emancipation of (Gypsy) slaves and its application, with a special focus devoted to the activity of the Commission for the emancipation of slaves. Basically, the legislation concerning the Gypsies includes paragraph 14 of the revolutionary program outlined in the Proclamation of Izlaz and proclaiming the emancipation of the Gypsies through compensation paid to the owners, and Proclamation no. 118 of 26 June 1848 of the Provisory Government, which fathers all the ideas related to the Gypsy question under debate in the third and fourth decades of the nineteenth century. The entire

²⁸ Venera Achim, *Primele obligațiuni românești și legile de dezrobire din 10/22 decembrie 1855 și 8/20 februarie 1856*, în vol. *Curențe ideologice și instituțiile statului modern – secolele XVIII–XX. Modelul european și spațiul românesc*, coord. Daniela Bușă, Ileana Căzan, București, 2007, p. 263–277.

---

effort for emancipation was coordinated by the Commission for the emancipation of the Gypsy slaves created on 26 June. The Commission developed the strategy and established the necessary budget, supervised the issuing of all the required forms, established a two-month deadline for documents and compensation requests to be filed, received these documents and issued the corresponding certificates, communicated with the Department of Internal Affairs, the police force and the county administrations, received and solved complaints, etc. The Commission had a strenuous and remarkable activity, especially taking into account the reduced staff and the exceptional circumstances of the moment.

After the suppression of the Revolution and the establishment of kaymakam Constantin Cantacuzino, the Gypsies who had been made free during the summer returned to their former condition (28 September 1848). The effective emancipation of this last category of slaves would occur in Moldavia in 1855 and in Wallachia in 1856, under completely different political circumstances.